

Recensie

Geraldine Reymenants, *Marie-Elisabeth Belpaire. Gender en macht in het literaire veld 1900-1940*. Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2013. 278 p. ISBN 978-9-0586-7944-4, € 39,50.

Geraldine Reymenants promoveerde in 2005 op een proefschrift over de aanwezigheid van vrouwen in de Vlaamse katholieke tijdschriften en kranten. Die studie – een pendant van *Het veld der verbeelding* (2008), waarin Liselotte Vandebussche de plaats van niet-confessionele vrouwelijke auteurs analyseerde – bleef echter jammer genoeg ongepubliceerd. Gelukkig verscheen onlangs een intellectuele biografie van Marie-Elisabeth Belpaire (1853-1948), een van de meest invloedrijke vrouwen in het Vlaamse literaire veld van de eerste helft van de twintigste eeuw. Tegelijk wijst de ondertitel van dit boek, ‘Gender en macht,’ nadrukkelijk op een breder onderzoeksperspectief. Via de casus Belpaire wil Reymenants namelijk de heersende genderconstructies reconstrueren en de manier waarop die vrouwelijke auteurs ondersteunden dan wel in de weg stonden. Daarnaast beschrijft zij hoe de katholieke zuil zich in Vlaanderen literair organiseerde via tijdschriften.

Bij die diverse invalshoeken domineert echter duidelijk de biografische

dimensie, wat resulteert in een voor de hand liggende chronologische opbouw, met de Eerste Wereldoorlog als een cruciale scharnierperiode in het leven van Belpaire in het bijzonder en in het maatschappelijke en culturele bestel in Vlaanderen in het algemeen.

Het eerste hoofdstuk beschrijft de vooroorlogse periode. Het schetst de achtergrond van Belpaire, afkomstig uit een vooraanstaande Antwerpse (dus stedelijke) familie. Haar grootvader was provinciegouverneur, de familie was gefortuneerd (vooral via erfenissen langs vrouwelijke kant) en beschikte over een breed en open netwerk van intellectuelen, politici, kunstenaars en schrijvers. Ook al is er niet echt sprake van ‘feminisme,’ vrouwelijke zelfstandigheid vormt wel een vanzelfsprekend gegeven. Belpaire zag duidelijk in haar moeder (vroeg weduwe geworden) en haar (ongehuwde) tante Constance stimulerende identificatiemodellen. Zij genoot via privéonderwijs – in plaats van de traditionele kloosterscholen – een brede opleiding. Later zou ze zich blijven inzetten om meisjes en jonge vrouwen volwaardig onderwijs te bezorgen.

Cruciaal voor Belpaires leven zijn haar katholieke en haar Vlaamse overtuiging. De eerste hangt samen met haar milieu en vooral met de kennismaking

met de Nederlandse hoogleraar, priester en auteur Schaepman. Het Vlaamse engagement is een gevolg van haar levenslange vriendschap met Hilda Ram en Louisa Duykers. Ram is een succesvolle dichteres in wie Belpaire een mentor ziet bij haar eerste schuchtere literaire initiatieven. Duykers bekeert zich onder invloed van Belpaire tot het katholicisme en tot het schrijven in het Nederlands; zij wordt de persoonlijke assistente van Belpaire.

De missie om het Vlaamse volk op te voeden in een open-katholieke geest resulteert in diverse initiatieven. Belpaire richt een kring op van gelijkgezinden, ‘Eigen leven,’ die een tijdlang de redactie waarneemt van de populaire reeks *Duimpjesuitgaven*. Belangrijker is echter dat zij erin slaagt om – weliswaar niet zonder slag of stoot – de bestaande tijdschriften *Dietsche Warande* en *Het Belfort* over te nemen en te laten smelten tot één nieuw tijdschrift: *Dietsche Warande en Belfort*. Reymenants analyseert uitvoerig de werkzaamheden van de redactieraad, de zoektocht naar geschikte medewerkers (met onder meer de inbreng van Nederlandse katholieken als Schaepman en Binnewiertz) en de discussies rond de opname van bepaalde teksten. Programmatisch blijkt de algemene vlag ‘Vlaams’ en ‘katholiek’ in de praktijk uiteenlopende vlaggen te dekken. Meer specifiek wordt gewezen op de pogingen van Belpaire om talentvolle vrouwen bij het tijdschrift te betrekken: in de eerste plaats Duykers, maar daarnaast de Nederlanders Logeman-Van der Willigen (een specialiste in Scandinavische literatuur) en Sanders van Loo. Belpaire is in die periode zelf ook bijzonder productief met essays en recensies;

ze gaat bijvoorbeeld een discussie met de vrijzinnige woordvoerder August Vermeulen niet uit de weg. Inhoudelijk is haar discours vrij traditioneel, ook qua genderprofiel; zij kent zichzelf een soort van moederlijke rol toe, en Reymenants portretteert haar hoofdpersoon als een ‘feministische kwezel.’

De Eerste Wereldoorlog markeert in alle opzichten een radicale breuk. Belpaire trekt noodgedwongen naar haar villa in de kustgemeente De Panne. Van hieruit consolideert zij haar symbolische positie, die uiteraard samenhangt met haar financiële draagkracht en haar machtig netwerk. Samen met Louiza Duykers ontmoet zij tal van prominenten, zowel uit de politieke als de culturele wereld, en haar adres wordt een knooppunt van correspondenties. Haar uitgangspunten blijven echter onveranderd: Vlaamsgezindheid binnen een Belgische context enerzijds en een uitgesproken katholiek engagement anderzijds. Belangrijk is in die periode de oprichting van de krant *De Belgische Standaard*, waaraan Belpaire en Duykers actief meewerken. Daarnaast richt Belpaire zich specifiek op de vrouwen, via de (her)uitgave van het blad *Omhoog* in 1916, samen met een Frans-talige tegenhanger, *Aujourd’hui et Demain*, die vooral bestemd is voor de verpleegsters in de militaire hospitalen.

Tegelijk neemt echter de oppositie toe. Voor sommigen blijft het Vlaamse engagement van Belpaire (en de Belgische Standaard) te uitgesproken, voor activistische groepen – die pleiten voor meer daadkracht, tegen België in en zo nodig met steun van de Duitse bezetter – daarentegen te weinig radicaal. Reymenants bespreekt in dit verband de complexe relaties met *De Stem uit België* (in

Engeland uitgegeven door kanunnik Floris Prims), *De Vlaamsche Stem* (in Nederland uitgegeven maar gaandeweg een spreekbuis van het activisme) en het gematigde *Vrij België* (een initiatief van Van Cauwelaert), dat de passivisten vertegenwoordigt. Tevens zijn er plannen voor *Nieuw Vlaanderen*, een tijdschrift dat pas na de oorlog zou verschijnen als *Vlaamsche Arbeid*. Die intense dynamiek laat goed de spanningen zien over de toekomst van de Vlaamse beweging, al dan niet in een Belgische constellatie.

Reymenants besluit haar uiteenzetting met een schets van de vrouwenproblematiek tijdens de Eerste Wereldoorlog. In tegenstelling tot het gangbare beeld van de oorlogsjaren als een emancipatoire periode, onderstreept zij de dubbelzinnigheden. Tijdens de oorlogsjaren blijven veel vrouwen thuis hun traditionele taken vervullen, want slechts een klein deel van de Belgische mannen is onder de wapens. Symbolisch domineert nog steeds een ‘moederbeeld,’ zowel letterlijk als figuurlijk (de moeder van de natie).

Het slothoofdstuk beschrijft, zoals de titel het stelt, ‘de tanende invloed’ van Belpaire tijdens het interbellum. Terug in Antwerpen neemt (de ondertussen bejaarde) Belpaire haar functies terug op. *Dietsche Warande en Belfort* verschijnt opnieuw, maar het blad kampt met conflicten – ook door het activistische gedrag van sommige medewerkers (Persyn en Dosfel) – die leiden tot een gedeeltelijke reorganisatie. August van Cauwelaert neemt voortaan het redactiesecretariaat waar, bijgestaan door Gerard Walschap. Belpaire blijft onverminderd actief. Zelf publiceert ze nog 117 bijdragen (vooral in de periode tot

1930) in haar blad. De aanwezigheid van vrouwelijke auteurs blijft een prioriteit. Oudere auteurs (zelfs de vrijzinnige Virginie Loveling) worden gecombineerd met talentvolle jongeren als Jeanne De Bruyn, Lisbeth Van Thillo en Blanka Gyselen. Het tijdschrift is ondertussen dermate gevestigd dat het niet langer fungeert als rechtstreekse schiet-schijf voor nieuwe katholieke bladen. De ideologische verwickelingen die als het ware preluderen op de Tweede Wereldoorlog vallen evenwel buiten het bereik van deze studie.

Uit deze bondige samenvatting blijkt hoe rijk en waardevol de studie van Reymenants is. Het betoog laat – ook door gebruik te maken van archiefmateriaal – overtuigend zien hoe Belpaire haar status binnen het toenmalige literaire veld weet te verwerven, te legitimeren en te stabiliseren. Tegelijk biedt die geprivilegieerde casus ook een ruimer inzicht in de werking van katholieke tijdschriften en de rol van vrouwennetwerken. Toch kent een studie als deze onvermijdelijk ook haar beperkingen. Die hebben vooral te maken met het feit dat de auteur veel componenten tegelijk een plaats wil geven in haar betoog.

Het boek is allereerst opgevat als een biografie, maar de figuur van Belpaire blijft grotendeels buiten schot. De periode na 1940 komt geheel niet aan bod. Over haar privéleven komt de lezer vrijwel niets te weten, en zelfs haar publieke opvattingen blijven uiterst schetsmatig. Haar creatieve en kritische literaire werk wordt nauwelijks voorgesteld, wat zeer te betreuren valt. Zelfs de institutionele inbedding daarvan (via uitgevers en kritische reacties) blijft on-

vermeld. Ook de onderwijsinitiatieven van Belpaire komen niet echt uit de verf.

Iets vergelijkbaars geldt voor de manier waarop het literaire veld wordt voorgesteld. Door de sterke focus op Belpaire krijgen andere bladen weinig reliëf. Hun positie blijft onderbelicht, en zelfs de verschillen met *Dietsche Warande en Belfort* worden slechts kort geanalyseerd. Een grondiger bespreking had bijvoorbeeld kunnen aantonen of de situatie van vrouwelijke auteurs daar substantieel anders was. Nu blijven veel observaties weliswaar interessant, maar hun ruimere relevantie wordt niet altijd gedemonstreerd. Hetzelfde geldt voor de toch wel cruciale relatie tussen literatuur en levensbeschouwing.

De feministische invalshoek, ten slotte, is ongemeen boeiend – zeker door de verwijzingen naar internationale literatuur – maar ook hier laat Reymenants kansen liggen. Belpaire een ‘feministische kwezel’ noemen lijkt mij een erg normatieve en weinig genuan-

ceerde bewering; een gedetailleerde analyse van haar discours (bijvoorbeeld in haar autobiografische geschriften en haar essays) had alleszins meer reliëf opgeleverd. Datzelfde geldt voor de algemene beschouwingen over de situatie van vrouwen, die niet altijd aan een sjabloonachtige karakterisering ontsnappen; de extrapolatie aan het eind naar de actuele situatie had een redacteur beter geschrappt.

Samengevat: Reymenants heeft een rijk, innovatief en boeiend boek geschreven, dat geen eindpunt vormt maar integendeel het vertrekpunt kan bieden voor verder onderzoek. Deze fraaie uitgave – helaas zonder de kracht van iconografisch materiaal – biedt daartoe alvast tal van uitdagingen. Wie neemt de handschoen op?

•> DIRK DE GEEST is hoogleraar *Nederlandse letterkunde en literatuurwetenschap* aan de *KU Leuven*.